

K. INČIŪROS „FATIMA BURTININKĖ“

1. Kai imiesi Inčiūros apysakaites ar noveles skaityti, tuojau pro eilutes pajauti besišypsantį, skaistaus gyvenimo džiaugsmo kupiną veidą. Tai paties autoriaus paveikslas, autoriaus, kuris į gyvenimą visad moka žiūrėti pro šviesiuosius stiklus. Visuose čia kūrinėliuose nepamatysi jo beviltiškai nusiminusio, melancholijoj skęstančio, paskutinius gyvenimo spindulius atsisveikinančio. Ne, jis visur yra optimistas. Tas jo džiaugsmas gyvenimu neleidžia jam net baigti rašinių pesimistiška nuotaika: „Vaiduoklio“ klebonas bloga padarė, klajoja, kankinas, pagaliau vis dėlto savo klaidą pataiso; „Žvangulių“ Janušų gyvenimas pakrikęs, namuose — pragaras, o baigias vėl „susitaikinimo švente“; „Galukaimio trobelėj“: Juodviršienė pameta savo vyrą, Juodviršis geria, bet apysakaitė baigiasi tuo, kad Juodviršienė grįžta į namus, o Juodviršis važiuoja jos pasitikti; jiems karas viską sunaikina, bet lieka dar galukaimy pirtelė, ir vėl žmoneliai ir autorius patenkinti... Net Fatimos ir Liudo žuvinimas yra daugiau tik efektingas ir nesukelia mummyse pasibaisėjimo to gyvenimo žiaurumais.

Šitas optimizmas čia juo labiau pažymėtinas, kad mes dar tebegyvenam skundimosi gyvenimu laikotarpi; natū-

rališkas gyvenimo vočių skrodimas, dar pridėdant geroką sentimentalizmo dozą — tai mūsiškas weltschmerz, tebe-trunkas nuo Lazdynų Pelėdos ir iš dalies Žemaitės. — Kad Inčiūra parodo beletristikoj daugiau gyvenimo pragiedrulių, dėl to jis daugelio mėgstamas ir mėgstamas pelnytai.

2. Inčiūra beletristikoj yra gerokai efekto žmogus. Jau eilėraščių rinkiny jis pasirodė vartojas daug patoso, retorikos. Tas patosas prabyla ir beletristikoj, mėgindamas užtušuoti psichologinio netikrumo spragas. O tų spragų, kur autorius vaizduoja savo psichiką veikėjų vietoj, — esama apšiai. Autorius taryt negali sutūrėti savo jausmo, kai jo veikėjai kenčia ar džiūgauja; jis ima reikšti savuosius jausmus, užuot parodęs, kokiais jausmais gyvena jo veikėjai. Sakysim, pirmoje apysakaitėje „Fatima burtininkė“ artojas Liudas ir čigonė Fatima šoka ant žirgo ir skraido pernakt po žydinčias lankas, svajodami apie žvaigždes, žaliųjų girių kvapą, šnabždėdamiesi apie išdidžias, visagales tankumynų dvasias... Tai ne kaimo berno (kad ir gimusio čigono), tai ne čigonės Fatimos (kad ir burtininkės) svajojimas. Jiems užsimiršimo naktis nesukels tokių, pasakytum, rafinuotų asociacijų. Tai vaizdai, kurie kyla pačiam autoriui, begalvojant apie Fatimos ir Liudo naktį...

Romantikai, tiesa, mėgsta ir savo įspūdžius beletristikoj įpinti, bet šiuo atveju autorius, rodos, be reikalo imasi jausti už savo veikėjus. Juk ta pati „Fatima burtininkė“ pradėta grynai realistų stilium, realistine nuotaika, — tad būtų daug įdomiau, jei autorius užmirštų save ir stengtųsi tik atspėti, kas dedas Liudo ir Fatimos širdy ir su kokiais vaizdais juodu susieja tuos jausmus, juodu, o ne autorius. Juk čigonė, ar ji šiočia ar ji bus tokia, neoperuos, pavyzdžiui, „laisvų dukrų“ terminu. Tai jau abstraktaus proto sukombinuotas pasakymas. Arba vėl autorius išveda, kaip Liudas seka Fatimą į dvarą. Fatima šoka, daužo būgnelį, ir tie būgnelio

dūžiai asociuoja artojui Liudui kovos vaizdą: „Ir Liudui pasirodė, kad ne Fatimos būgnelis ten skamba, o dangaus muzika mūšio lauke. Jis šarvuotas lekia kaip viesulas į ugnį, kulkos zvimbiam pro galvą, kulkosvydžiai tarškia, tratina, spiaudo, — o jis lekia neatsigręždamas, iškėlęs dešinę kalaviją. Štai dzingtelėjo šarvai — viena kulka įsirausė į širdį...“ (25). — Toki vaizdai artojui (kad ir gimusiam čigonui) nėra pažįstami. Lauktume, kad artojo sieloj sukils kokios „artojiškos“ charakteringos smulkmenos, o čia net šarvai (viduramžiai) ir net kulkosvydžiai (modernizmas)! Tai neįtikima atrodo, lygiai kaip neatrodo įtikimas pats Liudo ir Fatimos žuvinimas. Tai poetinis patosas, efektas, bet ne poetinė tikrovė.

3. Jaušmus, jau ne su savais įvaizdžiais susietus, bet su veikėjų — autorius išreiškia „Žvangulių“ Daratoj. Darata — mergina darbininkė, vienturtė ūkininko duktė, išgirdusi, kad Jonuška žadąs jai pasipiršti, apsiruošus į smuklo į seklyčią, užsirakino, prisislinko į užstalę, tarp kalendorių ir dainų knygelių susirado aptriušusį albumą su Jonuškos fotografijomis..., ir jos vaizduotėje kyla ne žvaigždės, ne Velykų varpus ausyse išgirsta, bet atsiment vakaruškas, kada visi siuto, užė, kada net trys armonikos žviegė; kada Jonuška Vincas numovė jai žiedą... O paskui, po vestuvių, šeimos gyvenimas jai kai įkyri iki gyvo kaulo, tai vaidenas vestuvių paveikslai vienas už kitą graudesni... — Vis tai rodos jau tikra, natūralu.

Simpatišiausios atrodo tos vietos, kur autorius taryt visai atsikrato patosu ir ima vaizduoti mažąžodes arba beveik visai nebylias scenas. Negaliu neparodyti dviejų scenelių apysakaitė, vardu „Ką matė galukaimio trobelė“. Pirma — Juodviršienės elgsena ir pokalbiai, kai ji persiskiria su vyru, — ir antra — kai grįžta. Juodviršis, apsigalvojęs negerai elgęsis su Agota, pasikinko arklių ir vejasi, o Juod-

viršienė tuo tarpu, klebono subarta ir suraminta, grįžta namo. Susitinka:

Privažiavo ir sustabdė arklį.

Sustojo ir Agota.

Abudu stovi ir tyli.

Jis apgręžė arklį. Agota kopia į vežimą ir nutraukdama šneka:

— Buvau melstis... Gerai, kad pasitikai... (177).

Panaši scena (tik ne tokia kondensuota) yra ir „Žvangu-liuose“, kada Darata ateina taikytis su vyru.

4. Šitokio natūralumo, kur kalba daugiau dvasia, ne lūpos, pasitaiko Inčiuos realistiniuose kūrinėliuose (minėtieji „Žvanguliai“, „Kudlius“, „Brolio smuikas“, „Ką matė galu-kaimio trobelė“...). Gal ryškiausias, stipriausias konturais apibrėžtas yra kiek sentimentalus „Brolio smuikas“. Tik ne-aišku, kam tas smuikas buvo reikalingas, kokia jo rolė visoj šeimos dramoj. — „Kudlius“ — vaizdelis, pilnas gilios širdies, žmoniškumo, panašiai kaip Biliūno „Brisiaus galas“. — „Vai-duoklis“ siužetas dvilypis: artistės žuvimas ir haliucinacijos klebono, kuris palaidojo ją nešvėstuose kapuose. Gerokai ištęsimo, patoso. Bet įdomus pradžioje paprastutis stilius. lakoniškais, kapotais sakiniiais, kaip žmonių, kurie staig: išgirsta apie mylimo žmogaus mirtį ir skubinas į laidotuves. — Minėtoji jau „Ką matė galukaimio trobelė“ reališka karo pradžios apysakaitė. Viena iš gerųjų. Tik kam ta pirkelė, kad ji anksčiau jokios rolės nevaicino? Kam ir tie vilkai, kurių bijojo Juodviršienė ir kurie slankiojo net tuo metu, kai gaisrai dar vos išgest spėjo? — Nebent kokie simboliai...

5. Visai kitokia yra grupė, kurios priklauso „Neiš-dainuotos dainos“, „Ijolė Rymaitė“. Juose autorius paliečia mūsų literatūroj dar mažai keno gildentą sritį — artistų gyvenimą. Jų gyvenimas autoriui yra artimas, mielas; dėl to

jis imasi jį vaizduoti visomis poezijos rūšimis kartu, viską supindamas, sumaišydamas. Čia eina ir beletristinis pasakojimas, ir dienoraščio forma, ir laiškai, ir eilėraščiai. Kompozicija kaip tik atrodo nenatūrali, lipytinė, pačią fabulą gerokai aptemdo. Autoriaus paties jausmai ir norai čia dar karščiau prabyla — ištisomis patoso srovėmis. Bet visa nelaimė, kad vaizdus, ypačiai dantišką kelionę po mirusiųjų artistų gyvenimą, užpila lietus gražių, skambių, nušlifuotų žodžių, ir vaizdo nematyti. Paprastai įsikerta giliai atminty tas vaizdas, kuris esti išreikštas nedaugeliu charakteringų žodžių, — o čia jis paskęsta tų žodžių jūroje.

Paskutiniame kūrinį „Ijolėj Rymaitėj“, spėdamas dar tebegyvenančių asmenų ateitį, asmenų konkrečių, ne tipų rašytojas daros ne poetas kūrėjas, bet fantastas feljetonistas.

Bet reikia spėti, kad autorius, ir toliau pasilaikydamas jaunystės idealizmą, apvaldys jaunystės blaškymąsi ir karštuosius žodžius, reikalaudamas iš savęs daugiau paprastumo ir poetiškosios tikrovės.

Kazys Inčiūra. *Fatima burtininkė*. Vairo b-vės leidinys Kaunas, 1929. 224 psl. Kaina 2,50 lt.